

<https://doi.org/10.53904/1682-2374/2024-26/21>

ПАМ'ЯТІ МИХАЙЛА ІВАНОВИЧА БЕРЕЖНОГО (24.10.1924-26.11.2021): БІОГРАФІЧНИЙ НАРИС ВИДАТНОГО БОТАНІКА- ЛІСОЗНАВЦЯ ТА БІБЛОГРАФІЯ ПРАЦЬ ДО 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ

24 жовтня 2024 року виповнилося 100 років від дня народження Михайла Івановича Бережного – видатного українського вченого в галузі ботаніки та лісознавства, на життя якого припали страшні події Голодомору, сталінських репресій і Другої світової війни.

М.І. Бережний народився у багатодітній родині в селі Бандурівка, що на Кіровоградщині; батьки працювали в колгоспі. З дитинства майбутній вчений цікавився лісом і рослинами й добре вчився в школі. На його дитинство припали роки Голодомору 1931–1933 років (родина вижила завдяки тому, що мала корову), а після закінчення 9-го класу – вся родина перебувала в окупації німецьких загарбників. Після звільнення, восени 1943 року, М.І. Бережний був призваний в армію й воював у піхоті 13-ї гвардійської дивізії II Українського фронту. Отримавши важке поранення, тривалий час лікувався, а потім служив у Тамбовському кавалерійському училищі. Повернувшись додому в 1951 році, продовжив навчання й поступив у 10-й клас. Таким чином, через війну, здобуття середньої освіти М.І. Бережного було перерване на 10 років. Згодом, він зміг вступити до Сільськогосподарської академії (м. Київ), а в 1957 році вдало завершив навчання. За направленням три роки працював старшим лісничим у Аюдинському лісгоспі (м. Оскемен, Казахстан). В 1960 році, у віці 36 років, М.І. Бережний почав працювати науковим співробітником у Красно-Тростянецькій науково-дослідній станції (м. Тростянець, Сумська область). Тут він зміг здійснити свою мрію – досліджувати ліс і рослини. Михайло Іванович працював 40 років і вивчав низку питань з лісознавства і ботаніки, а саме: плодоношення та насінноношення в дерев (дуба, сосни, модрина, вільхи та ін.), інтродукцію та акліматизацію рослин, природне відновлення окремих видів дерев, ресурси лікарських рослин Тростянецького району тощо. В 1979 році М.І. Бережний захистив дисертацію за темою "Плодоношення та природне відновлення основних лісоутворюючих порід у північному Лівобережному Лісостепу УРСР". Про свої найбільш цінні дослідження він казав: "*Особливо малодослідженим було плодоношення вільхи чорної (Alnus glutinosa) ... впродовж десяти років необхідно було вести ці спостереження... треба було по болоту лазити, комарів там сильно багато. А те, що важко дається – то краще запам'ятовується*"¹. Результати довготривалих досліджень М.І. Бережного представлені в 42 наукових та науково-популярних працях, а також 6 звітах та 2 рукописах. Його праці залишаються цінними для ботанічної та лісознавчої науки.

Окрім наукової роботи, М.І. Бережний понад 30 років створював гербарій (нараховував 491 вид трав'янистих рослин і 229 чагарників та дерев) та колекцію насіння (складалася з 368 місцевих та інтродукованих рослин). Також він проводив лекції та екскурсії в урочищі Нескучне для туристів, науковців, школярів і студентів. Він умів розповідати про складні явища в рослинному світі доступно й зрозуміло. Також у нього було багато спогадів про своє життя, які навчали мудрості, людяності, доброти та любові до природи.

М.І. Бережний ~ 40 років прожив з дружиною Валентиною Феофанівною, але важка хвороба забрала її життя в 1995 році. Михайло Іванович до останнього турбувався про неї й дуже важко пережив втрату.

Вийшовши на пенсію в 2000 році, М.І. Бережний постійно щось робив, зокрема вирощував лікарські рослини й дарував їх усім, хто звертався до нього за допомогою. Доки дозволяло здоров'я, він продовжував проводити екскурсії, присвятивши цій справі понад 50 років. Також він створював гербарії (в підбірках було від 50 до 200 видів) з метою навчити людей краще розбиратися в лікарських рослинах. Всього він встиг зробити понад 60 таких підбірок. Взагалі, коли автор приїжджав у гості до М.І. Бережного, то ніколи не бачив, що би він нудгував. Одне з його правил: "*Якщо взявся за справу – то дороби до кінця*".

¹ Пархоменко В.В. Михайло Іванович Бережний (1924–2021): ботанік-лісознавець за покликом серця. Чернівці, 2023. 408 с.

Поруч з Михайлом Івановичем завжди були добрі знайомі й друзі, які постійно йому допомагали. Він не був покинутим або забутим, як це буває з науковцями похилого віку. Він не дожив три роки до славного ювілею – лише помилка лікарів щодо діагнозу перервала його життя. Михайло Іванович до останнього зберіг ясний розум і мав багато планів – виростити на своєму розсаднику лікарські та екзотичні дерева й рослини, зробити нові гербарії лікарських рослин... та зустріти ювілей з друзями.

Науковий архів М.І. Бережного знищений внаслідок нищівної окупації росіянами нашої землі – через обстріли російських окупантів в березні 2022 року повністю згоріла будівля лісової станції в м. Тростянець, де зберігалися архіви, гербарії та речі Михайла Івановича¹. Це значна втрата, але в 2023 році про нього написана книга, в якій розміщено багато копій втрачених архівів.

М.І. Бережний прожив гідне життя, зробивши безцінний внесок для української науки. Таких людей мало – талановитих, сумлінних, щирих і добрих, які залишають незабутній слід у житті інших.

Працівники Красно-Тростянецької лісової станції в 1973 році:
Б.В. Ткаченко, М.І. Бережний, А.П. Богомолов,
І.М. Патлай та М.П. Літаш

М.І. Бережний в 2007 році
(фото автора)

Список наукових праць М.І. Бережного²

1960

1. Бережной М.И. Естественное возобновление бархата амурского в Томиловском лесничестве Белоцерковского лесхоза. *Сборник студенческих научных работ УАСХН*. 1960. Вып. 4. Киев. С. 72–77.

1963

2. Бережной М.И. Естественное возобновление ольхи черной в Тростянецком лесхоззаге Сумской области. *Третья научная конференция аспирантов и молодых ученых УкрНИИЛХА по итогам научно-исследовательских работ за 1962 год*. Харьков, 1963. С. 138–142.

¹ Пархоменко В.В. Наслідки російського вторгнення в м. Тростянець (Сумської області) на прикладі архіву М.І. Бережного. *Науково-інноваційний розвиток агровиробництва як запорука продовольчої безпеки України: вчора, сьогодні, завтра*. Київ, 2022. С. 194–195.

² М.І. Бережний старанно записував усі свої наукові публікації до картотеки, тому наведений нижче бібліографічний список зроблений ним. Хоча з часом автором була додатково опрацьована література станції, на основі чого додана одна праця та внесені уточнення до п'яти. Окрім того, в 2000–2017 рр. М. І. Бережний передав свої неопубліковані праці та рукописи деяким науковцям, тому цей список може бути неповним.

1964

3. Бережной М.И. Естественное возобновление культуры ольхи черной (Тростянецкий лесхоззаг Сумской области). *Лесоведение и лесоводство*. 1964. Т. 3. С. 103–106.

1965

4. Бережной М.И. Результаты испытания различных систем рубок главного пользования Красно-Тростянецкой лесной опытной станции в дубравах Тростянецкого лесхоззага. *Пятая научная конференция аспирантов и молодых ученых УкрНИИЛХА по итогам научно-исследовательских работ за 1964 год*. Харьков, 1965. С. 118–122.

1966

5. Бережной М.И. Природне відновлення культур вільхи чорної (на прикладі Тростянецького лісгоспзагу Сумської області). *Вісник сільськогосподарської науки*. 1966. Т. 5. С. 87–91.

1970

6. Бережной М.И., Гордиенко Б.Н. Плодоношение сосны обыкновенной в свежих суборях северной Левобережной лесостепи Украины. *Вторая научно-техническая конференция по вопросам повышения производительности лесов Сумской области*. Сумы, 1970. С. 24–26.

7. Бережной М.И. Естественное возобновление сосны на вырубках в лесхоззагах юга Сумской области. *Вторая научно-техническая конференция по вопросам повышения производительности лесов Сумской области*. Сумы, 1970. С. 49–52.

1971

8. Бережной М.И. Старейший естественный древостой сосны в Лесостепной части Сумской области. *Лесоводство и агролесомелиорация*. Киев, 1971. Т. 26. С. 69–74.

9. Бережной М.И. Зміна трав'яного покриву під впливом поступових і суцільних рубок у свіжих кленово-липових дібровах на півдні Сумської області. *Український ботанічний журнал*. 1971. Т. 28 (3). С. 343–350.

10. Ромашов Н.В., Бережной М.И. Особенности плодоношения сосны и обсеменения лесосек при разных способах рубок. *Лесоводство и агролесомелиорация*. Киев, 1971. Т. 26. С. 84–88.

11. Ромашов Н.В., Орлов А.Н., Бережной М.И. Главные рубки и лесовозобновление равнинных лесов УССР. *Республиканская научно-техническая конференция по повышению эффективности научных исследований и внедрению достижений науки в лесохозяйственное производство и полезащитное лесоразведение*. 1971. С. 67–68.

12. Бережной М.И. Разработать научно-обоснованные способы и размеры рубок и лесовосстановления в лесах различных категорий защитности и лесных полосах. Итоговый научный отчет за 1967–1970 гг. по теме Г–1, 053.001а. Руководитель Ромашов Н.В., микрофильм № 35 (086371) (реф. "Л. и Л." 1971 № 1, с. 1.). 1971.

1973

13. Бережной М.И., Богомолов А.П., Патлай И.Н. Лучшие образцы лесных культур и естественных древостоев в Маковском лесничестве Тростянецкого лесхоззага Сумском области. Буклет. Тростянец, 1973. 5 с.

14. Патлай И.Н., Богомолов А.П., Бережной М.И., Ткаченко Б.В. Опытные объекты Краснотростянецкой лесной опытной станции в Нескучанском лесничестве Тростянецкого лесхоззага Сумской области. Буклет. Тростянец, 1973. 7 с.

15. Богомолов А.П., Бережной М.И. Опытные объекты Краснотростянецкой ЛОС в Тростянецком лесничестве Тростянецкого лесхоззага Сумской области. Буклет. Тростянец, 1973. 6 с.

16. Бережной М.И. Разработать научные основы и перспективную технологию лесовосстановления и комплексной механизации работ и лесотехнические требования к почвообработыванию машинами. Книга 1. Для равнинной части УССР. Итоговый научный отчет за 1971–1973 гг. по теме № 8 (Г–8х) – 053.029а. (руководитель Головчанский И. Н.). Микрофильм № Б 334473. 1973.

1974

17. Бережной М.И. Плодоношение бундука канадского в дендропарке Краснотростянецкой лесной опытной станции. *Бюллетень главного ботанического сада АН СССР*. М., 1974. Т. 94. С. 40–41.

1976

18. Бережной М.И. О плодоношении ольхи черной. *Лесоводство и агролесомелиорация*. Киев, 1976. Т. 44. С. 11–15.

1977

19. Бережной М.И. Плодоношение дуба черешчатого и его спутников в свежей кленово-липовой дубраве Тростянецкого лесхоззага Сумской области. *Сезонное развитие природы Европейской части СССР*. М., 1977. С. 38–40.

20. Бережной М.И. Сезонное развитие дуба черешчатого и его спутников в свежей кленово-липовой дубраве Левобережной лесостепи УССР. *Сезонное развитие природы Европейской части СССР*. М., 1977. С. 34–37.

21. Бережной М.И. Плоды рябины обыкновенной, свежие. РСТ УССР 1764–77. Введ. 01.10. УДК 634.7. Группа С35 УССР. 1977. 4 с.

1978

22. Бережной М.И. Плодоношение сосны обыкновенной в северной Левобережной лесостепи УССР. *Лесоведение*. 1978. Т. 4. С. 95–99.

23. Сеянцы деревьев и кустарников. ГОСТ 3317–77. Взамен ГОСТ 3317–55, кроме шелковицы ГОСТ 16466–70; Введ. 01.01.1978; Срок действия до 01.01.1988. Переиздан. 1977. 24 с.¹

24. Бережной М.И. Плодоношение и естественное возобновление основных лесобразующих пород в северной Левобережной лесостепи УССР. Дис. на соискание учен. степени кандидата с.-х. наук. Рукопись. Тростянец, 1978. 260 с.

1979

25. Бережной М.И. Плодоношение и естественное возобновление основных лесобразующих пород в северной Левобережной лесостепи УССР. Автореферат дисс. на соискание учен. степени кандидата с.-х. наук. Харьков, 1979. 24 с.

1980

26. Бережний М.І. Кількість і склад опаду в насадженнях *Alnus glutinosa* (L.) Gaertn. *Український ботанічний журнал*. 1980. Т. 37 (2). С. 62–64.

27. Бережной М.И. Разработка государственных стандартов и республиканских технических условий. Саженцы деревьев и кустарников. Итоговый научный отчет за 1976–1980 гг. по теме № 49. Руководитель Молоткова И.И. Микрофильм № 5. 895343. 1980.

1981

28. Бережний М.І. Живе золото. *Наука й суспільство*. 1981. Т. 4. С. 48.

29. Бережний М.І. Звичайне дерево. *Наука й суспільство*. 1981. Т. 8. С. 49–50.

30. Бережний М.І. Досвід вирощування лимонника китайського. *Лісове господарство, лісова, паперова й деревообробна промисловість*. 1981. Т. 3. С. 13.

31. Саженцы деревьев и кустарников. Технические условия. ГОСТ 24835-81. Издание официальное. Государственный комитет СССР по стандартам. Введ. 01.01.1983; Срок действия до 01.01.1993. М., 1981. 23 с.²

1983

32. Бережной М.И. Лекарственные растения лесостепной части Сумской области и возможности их использования. *Пути повышения эффективности использования и воспроизводства пищевых, кормовых и лекарственных ресурсов леса в решении задач Продовольственной программы СССР*. Пенза, 1983. С. 136–140.

¹ Богомолов А.П. Тростянецкие леса в лесоводственной и исторической литературе. Библиографический указатель отечественной литературы за 1869–1983 гг. Тростянец, 1985. 72 с. //на Красно-Тростянецькій станції розроблений ГОСТ для сіянів Лісостепу Європейської частини СРСР наступних порід: бархат амурський, бузина червона, граб звичайний, жимолость татарська, каштан кінський, клен гостролистий, клен польовий, ліщина звичайна, горіх чорний, ясен звичайний. Виконавач – М.І. Бережний"/.

² Богомолов А. П. Тростянецкие леса в лесоводственной и исторической литературе. Библиографический указатель отечественной литературы за 1869-1983 гг. Тростянец, 1985. 72 с. //на Красно-Тростянецькій станції розроблений ГОСТ для саджанців Лісостепу Європейської частини СРСР наступних порід: береза плакуча, горіх грецький. Виконавець – М.І. Бережний"/.

33. Ткаченко Б.В., Бережной М.И., Игнатенко В.А. Красностроянецкая лесная опытная станция. 1923–1983. Буклет. Тростянец, 1983. 4 с.

34. Молоткова И.И., Цыганенко Л.Г., Бережной М.И., Бакаленко Е.М., Савич Е.И., Рерняк Л.В. О нормах выхода саженцев в школьных отделениях питомников при применении механизмов на всех этапах работ. *Лесоводство и агролесомелиорация*. Киев, 1983. Т. 65. С. 7–11.

1984

35. Бережной М.И., Гордиенко Н.Н. Особенности плодоношения ольхи черной в северной Левобережной лесостепи УССР. *Лесоведение*. 1984. Т. 5. С. 69–71.

1985

36. Бережной М.И. Сезонное развитие и результаты интродукции древесных пород в Северной Левобережной Лесостепи УССР. *Бюллетень главного ботанического сада*. 1985. Т. 137. С. 8–12.

37. Лебедев В.Е., Бережной М.И. Планирование затрат на создание лесных культур. *Лесоводство и агролесомелиорация*. 1985. Т. 71. С. 11–14.

1986

38. Бережний М.І. Повнота насаджень і врожай насіння сосни. *Лісове господарство, лісова, паперова й деревообробна промисловість*. 1986. Т. 2. С. 13–14.

1987

39. Бережной М.И. Разработка нормативных затрат на создание лесных культур для УССР (раздел II). Итоговый научный отчет по теме № 38 (10). Т. 2. № госрег. 810850 87. ВМТНЦентр № 02850080167 (руководитель Поляков В.А.). Тростянец, 1987. 105 с.

1988

40. Бережной М.И. О продуктивности и особенностях заготовки лекарственного сырья основных лесообразующих пород (методические рекомендации). Тростянец, 1988. 6 с.

41. Бережной М.И. Разработать рекомендации по сохранению, воспроизводству и рациональному использованию лесных лекарственных деревьев. Итоговый научный отчет по теме № 40 (VII. 1.9) № госрегистрации 01860098019 (руководитель – М. И. Бережной). Тростянец, 1989. 100 с.

1989

42. Патлай И.Н., Бережной М.И. Предварительные рекомендации по технологии искусственного выращивания женьшеня в лесостепи УССР. *Сборник рекомендаций и методических указаний по лесному хозяйству и защитному лесоразведению*. МЛХУССР, УкрНИИЛХА. Харьков, 1989. С. 120–125.

1990

43. Бережний М.І., Лебедев В.Є., Краснов В.П. Использование недревесных ресурсов леса. *Справочник лесовода*. Киев, 1990. С. 197–220.

44. Бережний М.І. Про врожай насіння сосни Веймутової. *Лісове господарство, лісова, паперова й деревообробна промисловість*. 1990. Т. 83. С. 15.

1992

45. Бережний М.І., Гриньов Г.К. Врожайність насіння модрина в культурах Лівобережного лісостепу. *Лісове господарство, лісова, паперова й деревообробна промисловість*. 1992. Т. 1 (151). С. 10–11.

1993

46. Патлай І.М., Гайда Ю.І., Голячук С.С., Бережний М.І. та ін. Об'єкти показу учасникам науково-технічної конференції "Інтродукція деревних порід як фактор підвищення продуктивності і стійкості насаджень. Буклет. Тростянець, 1993. 40 с.

1994

47. Бережний М.І. Лікарські рослини Тростянецького району Сумської області, їх раціональне використання та охорона (ресурси, використання, охорона). *Лікарські та рідкісні рослини Сумської області*. Суми, 1994. С. 12–22.

1997

48. Бережной М.И. Изучение технологии выращивания плантации женьшеня в лесостепи УССР (раздел III). Итоговый научный отчет по теме № 22 (IV) № госрегистрации 81097423 ВМТНЦентр № 2860034917, т. II с. 70–93, с. IV (руководитель Патлай И.Н.). Тростянец, 1997. С. 87–95.

1999

49. Бережний М.І., Карпенко К.К. Тростянецький парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення. *Стан природного середовища та проблеми його охорони на Сумщині*. Суми, 1999. С. 63–68.

50. Бережний М.І. *Вирощування лікарських та плодово-ягідних деревних та зіллястих інтродуцентів*. Рукопис. Тростянець, 1999. 61 с.

В.В. Пархоменко
ГО "Українська природоохоронна група"

Received: 14 September 2024 / Accepted: 30 December 2024